

dez már lezajlott” – jósolja. Esterházy Péter azonban nemcsak frásaival, hallgatásával is példát kíván mutatni. Jegyzeteit a Hittelben akkor szüntette be ugyanis közzélni, miután megjelent Csoóri Sándor zsidókról szóló írása. „Egyszerűen nem akarok olyan mondatok közlésében lenni, mint amelyeket ott olvasnom kellett. Az ott számomra egyszerűen „zsidózás” – foglal állást az frással szemben és okolja meg elhatározását.

Esterházy Péter Az elefántcsonttoronyból című könyvét megjelenése óta bizonyára nagyon sokan olvasták, forgatták. Az elmúlt évben a sikerkönyvek listájára is felkerült. Jobbkor meg sem jelenhetett volna Magyarországon. Egyszerre nagyon szórakoztató, s rendkívül komoly olvasmány.

BENCE Erika

A NYELVI NORMA, NYELVI VÁLTOZÁS, NYELVI EGYMÁS MELLETT ÉLÉS C. TANÁCSKOZÁSRÓL

A fenti, kissé bonyolult cím egy nyelvészeti tudományos tanácskozás lényegét kívánta, kívánja most is összefoglalni, amelyet a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete szervezett 1992. március 27–28-án. A cím és a tematika összetettségének több indoka van. A jugoszláviai magyarság nyelvi, nyelvhasználati gondjai évek óta halmozódnak, nemcsak megoldásuk reménye, hanem megoldhatóságuk eredménnyel kecségtető koncepciója nélkül. Az kétségtelen, hogy a kudarc korántsem csak tudományos következményekkel jár esztünkben, s az is, hogy az új modellek keresésében az egész nyelvterület nyelvészeti közvéleményre kell támaszkodnunk.

A nyelvterületi szintű tudományos összefogás nem jelent szellemi, nyelvművelői importot, vállveregető udvarias megnyilatkozásokat, hanem igazi közös műhelymunkát, a nyelvközösségenként meglátott, megfogalmazott problémák megoldására. Az „újvidéki modell” szerint a (nemzetiségi) nyelvet érintő folyamatokat csak a nyelvben zajló folyamatok életrekeltésével, tudatosításával, élénkítésével lehet kivédeni, lassítani, a kedvező hatásúakat felcserősíte-

ni. Ehhez jól illett a 80-as években kibontakozó *regionális köznyelvi* kutatás, együttműködő partnerként pedig a MTA Nyelvtudományi Intézete. A hol Budapesten, hol Újvidéken tartott tanácskozások (ez volt már a negyedik) során egyre több kérdés merült fel, eredmény kristályosodott ki: a kutatásokba be kell vonni más területek nyelvészcsoportjait is, a nyelvjárások és a sokszor csak elvonatkoztatásként létező köznyelvi norma között szinteződő regionális köznyelv fogalma pontosításra, finomításra szorul. Végül pedig az, hogy a nemzetiségi magyar környezetekben a norma, a változás, normatudat kérdéseiről tanakodva megkerülhetetlen a környezeti nyelv kérdése, következőképp a kétnyelvűség metodológiája is.

A koegzisztenciális nyelviség gondolatához már jól illett az Intézet másik tudományos kötelezettsége is, egy a tulajdonnevek, főrajzi nevek, személynévek többnyelvű kötődésével foglalkozó tanácskozás szervezése. Ez állt össze a programban, szervezési hipotézisben, s ezt a „lehetséget” valósították meg és korrigálták a beérkezett előadások „létező” tényei.

A plenáris ülészak előadásai a bonyolult kérdéskör egy-egy lehetséges megközelítését, rész tudományát, irányzatát képviselték. *Ágoston Mihály* Anyanyelvünk fennmaradása, művelése c. előadásában nyelvallapotunk tragikus, már-már reménytelen képe rajzolódott ki, az ellensúlyozási kísérletek kritikus számbavételével párhuzamosan. A kiúttal kapcsolatos véleményével sokan egyeznek, noha nyelvszociológiailag, a nyelvészet illetékessége felől is vitára ingerlő: a bajokra nyelvközösségünkön kívül is van megoldás.

Lanstyák István Kétnyelvűség és nyelvhelyesség Szlovákiában c. referátuma hasonló problémákra keresett választ, más környezetben, megközelítéssel. Noha nem idegen tőle a nyelvpolitikai érdeklődés, itt és most sokszáz nyelvi teszt alapján a többnyelvi környezet befolyásolta normaérzék működési folyamatait próbálta feltárni, hol a társadalmi, hol az egyéni interferencia-jelenségek vonalán, Pozsony környéki tapasztalatait összegezve.

Kiss Jenő előadása (A regionális köznyelvi kutatások újabb elméleti és gyakorlati eredményei) sok mindent tisztázott, összefoglalt, átértelmezett. Megnyugtató volt annyiban, hogy megerősítette, az utóbbi években mellőzött regionális köznyelv jogosult terminus, megragadó szint, állapot a nyelvi változásban. A megragadáshoz viszont nem elegendők a feltevések elnagyolt körvonalai. Legalább egyetlen környezet minden jelenségét meg kell ismerni, s azt kell az újabb jelenségekre vetíteni, a nyelvi normáról is dinamikusabban gondolkodva.

A kétnyelvűséghez, nyelvhez a pszicholingvisztika felől közelítő *Göncz Lajos* volt a szívesen látott „kfvülálló”. Előadása (A többnyelvű környezet és személyiségfejlődés viszonyának neveléslélektani vonatkozásai) a pszichológia sokszor hiányzó szempontjából világította meg, mi történik a gyerekekben, amikor két nyelv jelenik meg tudatukban, kényszerű vagy természetes körülmények között. A Lanstyák Istvánéval jól értelmező kutatásai

már régebben is bebizonyították: a kétnyelvűség a személyiséget nemcsak gazdagabbá, gyakrabban szegényesebbé, frusztráltabbá teszi, különösen ha személytelenül, nem személyhez kötötten (a gyerekeknek) éri.

Láncz Irén kutatási eredményei (A köznyelvszűdés, nyelvi változás folyamatai Szabadkán és környékén) több irányban egészítették ki, tisztázták a felmerült kérdéseket és szépen igazolták a korábbi feltevést: Észak-Bácskában, Szabadka és a Tisza közötti területen létrejött a köznyelvszűdés néhány alapkörülménye, a nyelvmegtartó migráció révén, mert egészségesekek új képződményei. Következtetéseit tehát eltérnek Ágoston Mihályétól, módszertani elvei viszont szinte Kiss Jenő programját teljesítik ki.

A három szakosított ülészak a bevezető előadásokban megfogalmazottakat vitte tovább, variálva, szükségszerűen konkretizálva, néhol felül is bírálva egyes nézeteket.

A *Nyelvjárás, regionális köznyelv, élőnyelv* szekció első szakaszát két klasszikus dialektológiai előadás képezte. *Penavin Olga* (Állapot- és változásvizsgálat egy kisebb bácskai közösségben) Palicson végzett vizsgálatai egyrészt kitűnően illeszkedtek a Szabadkán tapasztaltakhoz, másrészt azt is tanúsították, napjaink változásai nemcsak a köznyelv, de az eredeti nyelvjárási állapotok felől is eredményesen megközelíthetők átgondolt módszerekkel. Nagyjából ez mondható el *Zilahi Lajos* orosházi nyelvész előadásáról is (A nyelvjárási szókinccs változása), azzal, hogy a nagyobb, összefüggőbb környezetekre irányuló kutatás, valamint a sokkal mozgékonyabb, változóbb szókinccs vonásai eltérő jelenségeket is felszínre hoztak.

A következő három előadás a nyelvhasználat két újabb vizsgálati lehetőségét példázta. *Kontra Miklós* (más által felolvasott) referátuma a budapesti szociolingvisztikai vizsgálatokról adott összefoglalást, fő jellemzőjükként a kis területre, apró jelenségekre való elmélyült irányulást, a kvantitatív vizsgálatokat emelve ki

fő ismérveikként. A szövegnyelvészeti vizsgálatok a nyelvészet új, ígéretes távlatait jelentik. *Wacha Imre*, az elhangzó szöveg, az előbeszéd egyik legavatottabb ismerője ezt a makroszintet is hangzásilag értelmezi és vizsgálja, dallam- és hangsúly-összefüggéseiben, egészen a dallammetaforák szinte már szövegstilisztikai szintjén vizsgálódva. A nyelvi norma bonyolult értelmezési lehetőségeiről kifejtett gondolatai is nagy érdeklődést váltottak ki (A nyelvi jelenségek kompetenciájáról és a kiejtési – nyelvi norma megállapításának gondjairól). *Balázs Arth Valéria* viszont, véletlenül ismét csak szabadkai környezetben vizsgálódva (Élőnyelviszerkezeti sajátosságok vizsgálata egy rádióriportban) azonos szövegalkotók eltérő beszédhelyzetű, műfajú szövegépitkezését követi nyomon.

A *Más nyelvekkel együtt* tematikájú szekció a kétnyelvűséget próbálta körüljárni, valójában csak néhány lehetséges kutatási irányt sikerült bemutatnia a rengetegből. *Hannu Kantinkoski*, az Újvidéken tanító finn lektor a sokszor emlegetett, valójában nem eléggé ismert finn többnyelvűségről beszélt (A társadalmi kétnyelvűség szintjei és formái). A perszonális autonómiáról ugyan nem egészen a gyakran aposztrofált képet rajzolta meg, de azt nagy elégtétellel hallgattuk, hogy bizony a helsinki egyetlen a 6000 lapp is anyanyelvén tanulhat – nemcsak lapp nyelvet! *Győri-Nagy Sándornak* a hagyományos Kétnyelvűség a Kárpát-medencében c. kétnyelvűségi tanácskozások szervezőjének előadása magyarországi állapotokból indult ki (Kétnyelvű ki-egyenlítődé a mai magyar nyelvben), az elkötelezett nyelvészociológiai álláspontok, a kétnyelvűségi módszerek szükségességét is igazolja.

A következő három előadás újabb három eredményt ígérő megközelítést képviselt. *Bagi Ferenc* (Szövegszintek és nyelvtanulási fokozatok az idegennyelv-oktatásban) egyrészt a nyelvvelsajátítás szintjeit határolta el, másrészt arra mutatott rá, hogy ezek sajátos szövegfajtákban,

szerveződései szinteken nyilvánulnak meg. Befolyásolásuk is ezekkel a sajátos típusokkal érhető el. *Andrić Edit* viszont azt bizonyította be, hogy az egyensúlyban maradó két nyelvismerethez mennyire fontos az átgondolt kontrasztív nyelvészeti rendszer. (A kontrasztív grammatikák szerepe a kétnyelvűség kialakításában). *Vörös Ottó*, aki évekig dolgozott Szlovénia-ban lektorként, a természetes kétnyelvűség érdekes dimenziójában vizsgálódva, a magyar nyelv szlovénra gyakorolt hatását követte nyomon (Magyar szókészleti elemek egy szlovén nyelvjárásban).

A *Tulajdonnevek és többnyelvűség* ülészak egyik célkitűzése nagyon konkrét volt: felvázolni az igazi többnyelvű tulajdonnévi (főrajzinévi, személynévi) adattárak gyűjtésének, feldolgozási, reprezentálási módszereinek szabályait, követelményeit, amire egyrészt a községi helynévgyűjtésnél, másrészt az új feladatnak számító tiszai helynév-gyűjtésnél van múlhatatlan szükség. Ilyen célzattal hangzott el *Papp György* (A jugoszláviai Tiszaszakasz helyneveinek elvi, gyűjtési, feldolgozási kérdései) és a szlovákiai *Szathmári József* (A Felső-Bodrogköz helynevei) előadása, megfigyeléseit a Tisza két igen távoli körzetéből merítve. Mint kiderült, nemzetközi szinten alapvető kérdésekre kell választ adni: a Tiszához tartozó térszínformák elhatárolására, az adattár szerkezetére, a diakron rétegződés megoldhatóságára stb. Szathmári ezen kívül a szlovákiai földrajzi nevek magyar változatainak közeleti, hivatalos használatával is foglalkozott.

A nyelvészeti vizsgálódást nagyon tanulságosan, szépen egészítette ki *Hovány Lajos* referátuma (A fok-gazdálkodás emlékei Bácskában), aki vízmérnökként, a szabadkai Épitészeti Főiskola tanáraként vizsgálta a jelölt vízrajzi fogalmakat, térszínformákat, tereptárgyakat, olyan területen mozogva, ahol a tudományköziség, itt is kiderült, nélkülözhetetlen.

Két másik előadás már általánosabban érintette a tulajdonneveket és a két-

nyelvűséget. Nehéz feladatra vállalkozott *Molnár Csikós László*, a magyar földrajzi köznevek balkáni kisugárzásának nyomába eredve. Nehézre azért, mert az eredményként összegződő jelenségcsoport egyenként más-más etimológiai sor, származtatás problémáját veti fel. Azt kellene előbb megállapítani, melyik magyar származék az azonos jelölt pont etnikumcserék után is fennmaradás eredménye, s melyek vándoroltak már függetlenül fogalomként, és tapadtak más térbeli pontokhoz. Nem kevésbé izgalmas feladatot tűzött célul *Rokay Péter* történész is a Szabolcs név egy lehetséges értelmezésével. A máltai lovagrend levéltárában kutatva talált egy olyan okmányrészletet, amely nem zárja ki, feltételezi a Szabolcs személynév „disznópásztor” jellegű értelmezését. Erre utal ugyanis az értelmezőként hozzákapcsolt latin szövegrész. A Szabolcs logikája értelmében előbb jelölt területet, s csak aztán vált személynévvé.

A másnapai záró ülészak egyrészt új témakört nyitott, másrészt a kétnyelvűség tematikáját folytatta.

Újdonságot a nyelvtörténeti vizsgálódások jelentettek, amelyek a nyelvi norma, kétnyelvűség nyelvromlás történeti horizontjait próbálták átfogni, erejükből persze csak villanásnyi képekre futotta. A jól megragadott részlet azonban az egészet is képviselheti. Ezt bizonyította pl. *Juhász Dezső* budapesti

nyelvtudósa (Az ómagyar nyelvi normáról az is köztűzű kapcsán) az *is* és a *ma* már főleg Erdélyben hallható *es* évszázados elő- és háttérbe kerülését figyelemmel kísérve. Hasonló, váltakozó dominanciát vizsgált *Horváth Mátyás* (Magánhangzó-tendenciák a XVI. században és a nyelvi egymásra hatás) *Zay Ferenc* történeti tárgyú művének nyelvezete alapján, amellyel kapcsolatban egyik feltételezése, hogy használta a zárt *é*-t, a másik pedig az, hogy valamilyen délszláv nyelvet is ismerhetett.

Újszerű, izgalmas feladatra vállalkozott *Rajslí Ilona* (Tematikai szókinés- és kifejezőmód-vizsgálatok a XVI. sz.-i prózában) a korai csatalcírárok nyelvezetét és képanyagát vizsgálva. Előadása eredményes kísérlet volt a nyelvtörténet és stílustörténet összekapcsolására.

Cseh Márta dolgozata (A szókinés és a szótári címszóképzés összefüggéséről) jól ötvözte a kétnyelvűség és leíró nyelvezet szempontjait, a készülő magyar–szerbhorvát szótár gondjairól az *ö-ző* és *e-ző* alappárok alapján tárgyalva. Hasonlóan határzónában mozgott *Katona Edit* egyszerre fordítástudományi és publicisztikai kötődésű előadása is (A tartalmi tükrözés jelenségei a vajdasági magyar sportnyelvben) az újságíróknál igen gyakori „rejtett” fordítás eseteit megfigyelve.

PAPP György